

УДК 811.161.2'23:159.964.224.07](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.2(307).26-31

Олена Денисевич,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного університету "Житомирська політехніка",
e-mail: o.denysevych@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-5953>

Зіставний аналіз асоціативних полів на слово-стимул ОСВІТА (на матеріалі психолінгвістичних експериментів)

У статті здійснено зіставний аналіз асоціативного поля слова-стимулу ОСВІТА, що віддзеркалює зріз мовної свідомості українців, пов'язаний із цим поняттям упродовж 1989—2021 рр. Для порівняння наповнення асоціативних полів слова-стимулу ОСВІТА взято асоціативне поле зі Словника асоціативних означень іменників в українській мові 1989 р., яке було сформовано за результатами спрямованого асоціативного експерименту, та асоціативне поле, отримане завдяки вільному асоціативному експерименту, проведеному 2007 і 2021 рр. В асоціативних полях виокремлено основні вектори асоціювання, визначено ядро, ближню та дальню периферію.

Результати зіставлення свідчать, що ядро асоціативного значення залишилося майже незмінним в асоціативних полях 1989 та 2007 рр. Зауважено про цікаву тенденцію до зміни асоціативного значення в асоціативному полі 2021 р., де найчастотнішою реакцією виявилася "школа". Конотативний фрагмент в асоціативних полях репрезентовано переважно позитивно забарвленими реакціями.

Ключові слова: асоціативне поле; асоціативний експеримент; асоціативний словник; асоціативне значення; мовна свідомість

Постановка проблеми. Поняття "мовна свідомість" не є усталеним і змінюється відповідно до економічного, історичного та культурного розвитку суспільства. Аналіз асоціативних полів є одним зі способів репрезентації мовної свідомості певної нації, що допомагає відтворювати фрагменти мовної картини світу загалом. Аналіз асоціативних полів, сформованих на основі асоціативних експериментів, проведених у різний час, становлять цікавий матеріал для досліджень змін у мовній свідомості.

Зіставлення різних асоціативних полів, отриманих у результаті різних асоціативних експериментів, дає змогу встановити узагальнене психолінгвістичне значення [7, с. 78].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У процесі розвитку суспільства відбуваються соціально значущі зміни, що безпосередньо впливають на мовців, унаслідок чого свідомість поступово трансформується. За О. Алімушкіною, такі зміни відбуваються за двома напрямками: із перспективи подальшого розвитку та з перспективи втрати актуальності [1]. Тому в середовищі психолінгвістів і мовознавців набувають актуальності дослідження із зіставлення асоціативних полів, що відрізняються за часом фіксації (Д. Морель, Д. Терехова [8], Є. Старостіна [9], Н. Уфімцева, О. Денисевич [5], Є. Заєць [6] та інші).

Як зауважує Є. Старостіна, на зміни в наповненні асоціативного поля й на найчастотніші

реакції найбільше впливають такі чинники, як час і методика проведення асоціативного експерименту — письмово-письмова чи усно-письмова [9, с. 28]. Слід додати, що останнім часом поміж мовознавців набувають популярності онлайн-анкетування, що значно спрощує роботу дослідника, однак, на нашу думку, суттєво впливає на відповіді респондентів.

Мета статті — проаналізувати асоціативні поля слова-стимулу ОСВІТА, різних за часом фіксації; виокремити основні вектори асоціювання; проаналізувати структуру асоціативних полів та їхнє асоціативне значення.

Основними методами дослідження є вільний та спрямований асоціативні експерименти, а також метод зіставлення експериментальних даних. Метод вільного асоціативного експерименту дає змогу найточніше виявити значення поняття, з'ясувати, що саме стоїть за словом у мовній свідомості людини [4, с. 31]. Завдяки такому експерименту виявляємо актуальне асоціативне значення слова, що розкриває його реальну репрезентативність у свідомості респондентів і функціонування в мовленні [8, с. 90].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для зіставлення асоціативних полів використано результати психолінгвістичного експерименту на слово-стимул ОСВІТА, наведені у Словнику асоціативних означень іменників в українській мові 1989 р. [3], результати вільного асоціатив-

ного експерименту 2007 р., учасниками якого стали 116 студентів Житомирського державного університету імені Івана Франка, та асоціативне поле 2021 р., отримане в результаті експерименту за участі 50 студентів Державного університету "Житомирська політехніка".

Словник побудовано на основі психолінгвістичного експерименту, а саме спрямованого асоціативного експерименту. До опитування залучили 200 осіб, які отримали список із 35—40 іменників, до кожного з яких пропонували написати по 5—7 означень. У цьому експерименті респонденти відповідали лише прикметниками.

У словниковій статті асоціативне поле на слово-стимул ОСВІТА має 614 реакцій, з чітко виокремленим ядром *вища* — 184. У зазначеному асоціативному полі виділили основні вектори асоціювання, найбільшим з яких є "Види освіти": *середня* — 115, *незакінчена* — 62, *початкова* — 46, *спеціальна* — 33, *технічна* — 24, *неповна* — 19, *професійно-технічна* — 10, *загальна* — 7, *шкільна* — 4, *юридична* — 1, *журналістська*, *заочна*, *восьмирічна*, *інженерна*, *математична*, *медична*, *інститутська*, *академічна*, *музична*, *професійна*, *народна*, *власна*, *домашня*, *військова*, *релігійна*, *філологічна*, *гуманітарна*, *педагогічна*.

Вектор "Якість освіти" уособлюють реакції: *хороша* — 6, *необхідна*, *висока*, *глибока*, *грунтова*, *кваліфікована*, *повна*, *закінчена*, *здобута*, *достатня*, *доцільна*, *набута*, *самостійна*, *вузька*, *життєва*, *перервана*.

Наступним вектором серед реакцій цього асоціативного поля є "Емоційний" з реакціями позитивної (*добра*, *всебічна*, *міцна*, *добровільна*, *вражаюча*) та негативної (*недостатня* — 8,

липова, *небезпечна*, *низька*, *убога*, *паперова*, *смійшна*, *погана*) оцінки. Дві реакції асоціативного поля слова-стимулу ОСВІТА 1989 р. співвідносяться з історичними умовами й політичним ладом того часу: *партійна*, *радянська* — 2.

Отже, семантичне наповнення асоціативного поля має чотири основні напрями асоціювання: види освіти, якість освіти, емоційні реакції та дві реакції, що віддзеркалюють історичні реалії зазначеного хронологічного періоду.

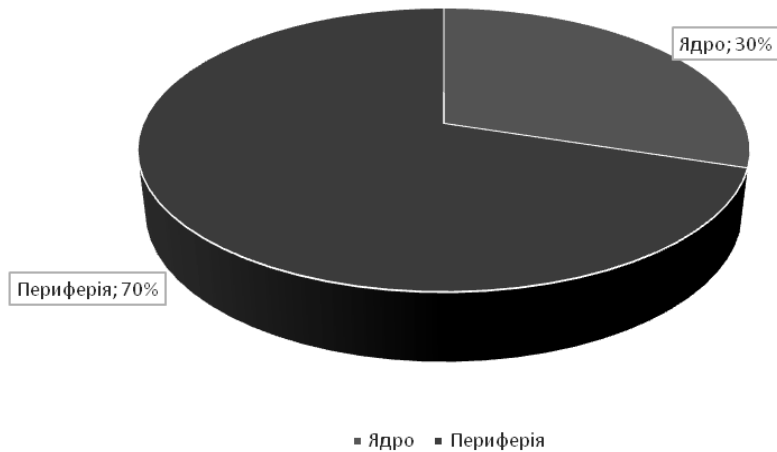
На думку авторки словника Н. Бутенко, асоціативне поле не являє собою конгломерату явищ, а є структурованим, реакції в ньому розподіляються за певними напрямками. Напрями асоціювання й появи реакцій зазвичай виявляються вже в ядрі асоціативного поля й продовжуються на його периферії, складаючи структуру асоціативного поля, а отже можуть розглядатися як її гілки [3, с. 8].

Структуру асоціативного поля слова-стимулу ОСВІТА 1989 р. зображено на схемі 1, а кількісне співвідношення ядра й периферії — на діагр. 1.

Для дослідження було обрано усно-письмову форму експерименту. В результаті проведеного 2007 р. вільного асоціативного експерименту отримали асоціативне поле ОСВІТА зі 140рвними реакціями. Серед них найчастотніша реакція — *вища* — 33 рази. В асоціативному полі виокремлюємо один із векторів, у якому респонденти розуміють освіту як неодмінну умову досягнення успіху в житті: *майбутнє* — 8, *диплом* — 6, *професія* — 2, *потрібність* — 2, *необхідність* — 2, *обов'язкова*, *потрібна*, *успіх*, *здобуток*, *крок*, *шлях до успіху*, *вирішальна*, *робота*, *основне*, *перспектива*, *кар'єра*, *потреба*, *перспективи*.

Схема 1. Структура асоціативного поля слова-стимулу ОСВІТА (1989)

Діагр. 1. Асоціативне поле слова-стимулу ОСВІТА (1989)

Наступним за кількістю реакцій є "Функціональний вектор" асоціювання, що відбиває динаміку виховання: *надати студентам знання, прагнення, набувати знань, здобуття знань, здобуваю, процес, навчання, учитись, зобов'язання.*

"Місце": *університет — 7, Польща, ЖДУ імені Івана Франка, Київ, інститут, заклад, будинок.*

Кілька реакцій належать до сфери "Вид освіти": *медична, середня, іноземна, денна, інмов.*

"Зміст освіти": *знання — 8, наука — 3, книга — 2, ЗВО, лекції, людина.*

Конотативні реакції, які виражають емоційне ставлення до слова-стимулу ОСВІТА: *розумність*

— 2, *найкраща, розум — 4, клас;* до цієї групи також належить *відсутність реакції — 9.*

Отож, серед шести напрямів асоціювання в асоціативному полі, найбільшим є вектор, що уособлює важливість освіти у професійному розвитку особистості та "Функціональний вектор".

Структура асоціативного поля має ядро (реакція *вища* з частотністю 33 рази) та периферія, яку поділили на ближню й дальню. До ближньої периферії цього асоціативного поля належать реакції з повторюваністю від 9 до 6 разів, а до дальньої — з повторюваністю від 3 разів (схема 2). Дальня периферія віддзеркалює найбільш індивідуальні реакції, оригінальність у сприйманні слів-стимулів [2, с. 8].

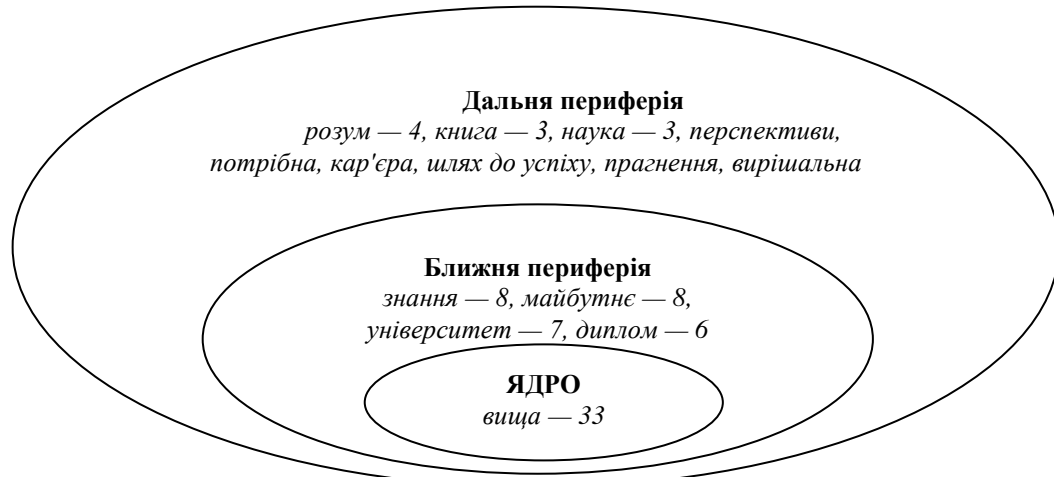
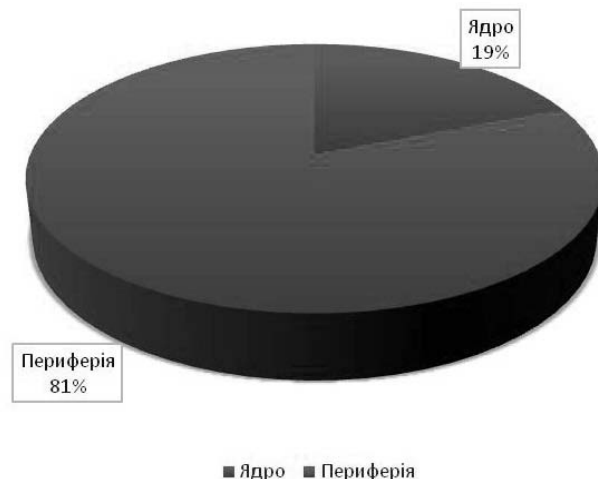

Схема 2. Структура асоціативного поля слова-стимулу ОСВІТА (2007)

Ядро в асоціативному полі 2007 р. охоплює 19% загальної кількості реакцій (діагр. 2), а в асоціативному полі 1989 р. — 30% (діагр. 1). Можемо стверджувати, що асоціативне значення поняття ОСВІТА залишилося незмінним.

У двох асоціативних експериментах взяла участь приблизно однакова кількість осіб, але з різною кількістю отриманих реакцій, оскільки у словниковому асоціативному полі опитуваним

пропонували навести 5—7 слів реакції на слово-стимул, а у вільному асоціативному експерименті враховується лише перша та єдина реакція. Спрямований асоціативний експеримент містить певний оцінний компонент і скеровує реакції в певному напрямі, потрібному дослідникові. Однак вважаємо цей матеріал значущим, оскільки він відбиває фрагмент мовної картини світу українців 1980-х рр.

Діагр. 2. Асоціативне поле слова-стимулу ОСВІТА (2007)

Спільними реакціями у двох асоціативних полях є дві: *середня, медична*. Такий малий збіг пояснюється ще тим, що учасники першого опитування стали учасниками спрямованого асоціативного експерименту, а у другому — вільного, тому в результаті отримуємо різне наповнення асоціативних полів. Різниця у проведенні експерименту становить 18 років. Таке зіставлення виявляє динаміку змін мовної свідомості українців, на яку впливають багато чинників. Зіставлення асоціативних полів також доводить, що ядро асоціативного значення все ще залишається незмінним.

Для виокремлення актуального асоціативного значення на слово-стимул ОСВІТА у травні 2021 р. було проведено асоціативний експеримент, у якому взяли участь 50 осіб (переважно студентів перших курсів) й отримано 28 різноманітних реакцій. Цікаво, що в асоціативному полі слова-стимулу ОСВІТА 2021 р. немає жодної реакції, за допомогою якої можна описати сучасну епідемічну ситуацію.

У результаті експерименту отримано асоціативне поле з такими реакціями: *школа* — 6, *знання* — 4, *університет* — 3, *навчатися* — 3, *наука* — 3, *вища* — 3, *розум* — 3, *книга* — 3, *майбутнє*, *медаль*, *Арістотель*, *предмет*, *старання*, *education*, *вчити*, *глобус*, *диплом*, *навчальний заклад*, *учитель*, *навчання*, *уроки*, *стрес*, *зошит*, *розумна*, *книги*, *освіченість*, *навчання*, *втрата часу*.

У цьому асоціативному полі найчастіше повторюваною реакцією, що тяжіє до ядерної, є *школа* (6 разів). Актуальними для українців залишаються поняття зі словом-стимулом ОСВІТА: *знання* — 4, *університет* — 3, *навчатися* — 3, *наука* — 3, *вища* — 3, *розум* — 3, *книга* — 3. Вектори асоціювання, що виокремлюються з цього поля, — "Місце", де здобувають освіту: *школа* — 6, *університет* — 3.

Висновки. В обох асоціативних полях (1989 і 2007) респонденти насамперед розуміють ОСВІТУ як *вищу*, а в асоціативному полі 2021 р. — як *школу*. В асоціативному полі знаходимо реакції з негативним значенням: *недостатня* (частотність 8), *погана*, *небезпечна*, *низька*, *смішна*, *убога*. Проте більшість реакцій містять позитивну оцінку: *хороша* (6), *висока*, *достатня*, *вражаюча*, *добра*, *кваліфікована*, *міцна*, *необхідна*, *грунтовна*. В асоціативному полі 2007 р. оцінні реакції репрезентовано значно рідше й винятково позитивного змісту: *найкраща*, *розум* (4), *клас*.

На нашу думку, велика кількість оцінних реакцій в асоціативному полі 1989 р. пояснюється методом опитування, який був обраний дослідницею для збору асоціативного матеріалу, а саме подати означення на запропонований стимул. Схожими векторами для обох асоціативних полів стали "Види освіти" та "Емоційний вектор". Асоціативне поле 2021 р. налічує значно менше реакцій оцінного змісту (*втрата часу*, *стрес*). Результат проведеного експерименту свідчить, що в мовній свідомості українців слово ОСВІТА асоціюється найчастіше зі школою, університетом і книгами.

Лексичні асоціації є певною концентрацією ментальних, культурних, текстових та інших знань. Виявлені за допомогою вільного й спрямованого експериментів реакції свідчать про цінності та думки мовної спільноти під час проведення експерименту. При зіставленні асоціативних полів спостерігаємо динаміку змін у концептуальній системі суспільства, оскільки впродовж життя людина переосмислює чи здобуває нову інформацію, що впливає на характер асоціювання. Отже, суттєвих змін в асоціативному значенні на слово-стимул ОСВІТА не виявлено.

У майбутньому проведення психолінгвістичних експериментів зі словом-стимулом ОСВІТА

допоможе вдосконалити освітні програми, виявити актуальні знання для реалізації освітніх ініціатив, простежити вплив комунікативних технологій на мовну свідомість в освітньому середовищі, що й становитиме **перспективу** подальших досліджень.

Результати вільного асоціативного експерименту можуть слугувати підґрунтям під час укладання й вдосконалення навчальних програм для студентів ЗВО та враховувати їхні інтереси. Результати зіставлення асоціативних

полів демонструють насамперед збіг ядерних лексем у структурі значення слова, виявляють актуальні асоціати в мовній свідомості українців і динаміку змін асоціативного значення певного поняття. Порівняння асоціативних полів, різних за часом фіксації та видом проведення експерименту довело, що різноманітнішим є поле, яке отримуємо завдяки вільному асоціативному експерименту. У цих асоціативних полях спектр асоціювання ширший.

Список використаної літератури та джерел

1. Алимущкина О. А. Механизмы проявления стереотипизации в ассоциативном поле : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Алимущкина Ольга Алексеевна ; ГОУ ВПО "Алтайский государственный университет". — Режим доступа: <http://www2.asu.ru> (дата обращения: 30.09.2021). — Загл. с экрана.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко. — Львів : Вища школа, 1979. — 120 с.
3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н. П. Бутенко ; ред. Супрун А. Є. — Львів : Вища школа, 1989. — 328 с.
4. Горошко О. Освіта 2.0: психолінгвістичний аналіз (2019) / О. Горошко, Т. Полякова. — Режим доступу: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-27-45> (дата звернення: 30.01.2021). — Назва з екрана.
5. Денисевич О. В. Специфіка структури асоціативних полів рекламної лексики / О. В. Денисевич // Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistic : [зб. наук. праць ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"]. — 2016. — Вип. 20 (2). — С. 30—38.
6. Заєць І. Г. Структура та динаміка асоціативних полів лексем дівчина, жінка, хлопець, чоловік / І. Г. Заєць // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. — 2010. — Т. 18. — Вип. 16. — С. 127—133.
7. Маклакова Е. А. Сопоставительные исследования ассоциативных полей (на материале психолингвистических экспериментов) / Е. А. Маклакова // Психолінгвістика и лексикографія : сб. научных трудов ; науч. ред. Рудакова А. В. — 2016. — Вып. 3. — С. 75—79.
8. Терехова Д. І. Психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу ДРУГ за даними спрямованих асоціативних експериментів / Д. І. Терехова // Вісник КНЛУ. Серія: Філологія. — 2017. — Т. 20. — № 2. — С. 85—91.
9. Старостина Е. В. Влияние времени и метода сбора ассоциативного материала на характер "главных ассоциатов" поля / Е. В. Старостина // Психолінгвістика и лексикографія : сб. науч. трудов ; науч. ред. Рудакова А. В. — 2016. — Вып. 3. — С. 20—28.

Olena Denysevych,

Phd of Philological Sciences,

Associate Professor of Theoretical and Applied Linguistics

Zhytomyr Polytechnic State University

Comparative analysis of the associative fields of the word-stimulus of EDUCATION (on the material of psycholinguistic experiments)

The article is devoted to the comparison of associative fields, which differ in the time of fixation and by obtaining associative material. To compare the content of the associative fields, EDUCATION took an associative field from the Dictionary of Associative Definitions of Nouns of the Ukrainian Language in 1989, which was formed as a result of a chain associative experiment and an associative field obtained by a free associative experiment in 2007 and 2021. The results of the comparison showed that the core of associative value remained unchanged. The connotative fragment is represented to a greater extent by positively colored reactions in the two associative fields.

In both associative fields EDUCATION is thought of primarily as higher with a repetition rate of 33. In the associative field stimulus EDUCATION, which we find in the dictionary, the most frequent reaction is also higher, but with a frequency of 184 times, which reveals the prestige of higher education among Ukrainians. In the associative field we find reactions with a negative value — insufficient (frequency 8), bad, dangerous, low, funny, poor. Instead, most reactions contain a positive assessment of good (6), high, sufficient, impressive, good, qualified, strong, necessary.

In the associative field of 2007, evaluative reactions are presented much less often and exclusively of positive content (best, mind 4, grade). In our opinion, a large number of evaluative reactions in the associative field of 1989 is explained by the research method chosen by the researcher to collect associative material, namely to provide a definition of the proposed stimulus. "Types of education" and "Emotional vector" became similar vectors for both associative fields.

Lexical associations are a certain concentration of mental, cultural, textual and other knowledge. The reactions detected by free and chain experiments testify to the values and opinions of the language community during the experiment. When comparing associative fields, one can observe the dynamics of changes in the conceptual system of society, because during life a person rethinks or receives new information that affects the nature of the association.

The results of a free associative experiment can help to design and improve curricula for higher education students and take their interests into account. The results of the comparison of associative fields show first of all the coincidence of nuclear tokens in the structure of the word meaning.

In the future, conducting psycholinguistic experiments with the word-stimulus EDUCATION will help to improve educational programs, to identify relevant knowledge for the implementation of educational initiatives. This is the perspective of our study. The influence of communication technologies on language consciousness in the educational environment. Therefore, we also consider it relevant to conduct research to compare the results of experiments conducted in the form of online and offline.

Keywords: *associative field; associative experiment; associative dictionary; associative meaning; linguistic consciousness*

References

1. Alimushkina O. A. (2007). *Mehanizmy proyavleniya stereotipizatsii v asociativnom pole*. PhD. GOU VPO "Altajskij gosudarstvennyj universitet", [online]. Available at: <http://www2.asu.ru> [Accessed 30.09.2021].
2. Butenko N. P. (1979). *Slovník asociativnih norm ukrajinskoyi movi*. Lviv: Visha shkola.
3. Butenko N. P. (1989). *Slovník asociativnih oznachen imennikiv v ukrajinskij movi*. Lviv: Visha shkola.
4. Goroshko O. & Polyakova T. (2019). *Osvita 2.0: psiholingvistichnij anali.z* (2019), [online]. Available at: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-27-45> [Accessed 30.01.2021].
5. Denisevich O. V. (2016). *Specifika strukturi asociativnih poliv reklamnoyi leksiki. Psiholingvistika. Psiholingvistika. Psycholinguistic : [zb. nauk. prac DVNZ "Pereyaslav-Hmelnickij derzhavnij pedagogichnij universitet imeni Grigoriya Skovorodi"]*, 20 (2), pp. 30—38.
6. Zayec I. G. (2010). *Struktura ta dinamika asociativnih poliv leksem divchina, zhinka, hlopec, cholovik. Visnik Dnipropetrovskogo universitetu. Seriya: Movoznavstvo*, 18 (16), pp. 127—133.
7. Maklakova E. A. (2016). *Sopostavitelnye issledovaniya asociativnyh polej (na materiale psiholingvisticheskikh eksperimentov). Psiholingvistika i leksikografiya : sb. nauchnyh trudov*, 3, pp. 75—79.
8. Terehova D. I. (2017). *Psiholingvistichnij analiz asociativnih poliv slova-stimulu DRUG za danimi spryamovanih asociativnih eksperimentiv. Visnik KNLU. Seriya: Filologiya*, 20 (2), pp. 85—91.
9. Starostina E. V. (2016). *Vliyanie vremeni i metoda sbora asociativnogomateriala na harakter "glavnyh asociativ" polya. Psiholingvistika i leksikografiya : sb. nauch. trudov*, 3, pp. 20—28.

Надійшла до редакції 22 грудня 2021 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 024:316.772.2](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.2(307).31-36

Наталія Грабар,

*доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту
Державного біотехнологічного університету, м. Харків,
e-mail: grabar-ng@ukr.net*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5120-0382>

Анжеліка Кухаренко,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту
Державного біотехнологічного університету, м. Харків,
e-mail: kuharenko.angi@gmail.com*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1776-3904>

Ціннісні домінанти образно-чуттєвого спілкування в бібліотечному професійному просторі

У статті розглянуто трансформаційні зміни сучасного бібліотечного середовища, в якому цифровий медіаконтент становить основне джерело інформації та комунікації. Виокремлено тенденції в дослідженнях аксіологічної сфери бібліотекознавства, а саме дотримання гуманістичного аспекту діяльності бібліотек як